

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 8/2 2019 s. 1249-1262, TÜRKİYE

Derleme Makale

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN (1918-1920) DEVLET YÖNETİMİNDEKİ POLONYA TATARLARI: LEON KRIÇINSKI

Vilayat QULİYEV*

Geliş Tarihi: Şubat 2019

Kabul Tarihi: Mayıs, 2019

Öz

Bu araştırmanın amacı, Azerbaycan Cumhuriyeti devlet adamlarından Leon Krichinsky'nin (1887-1939) hayatı, sosyopolitik ve bilimsel faaliyetleri ile Polonya Tatarlarının kökenlerini ve tarihini incelemektir. Araştırma kapsamında onun bilimsel çalışmalarından, Polonya Tatarlarının kökeni ve tarihi üzerine araştırmalarından, Doğu Avrupa'da yaşayan bu küçük Türk halkının Türk dünyası ile karşılıklı bilimsel ve kültürel ilişkilerinin kurulması yolunda yaptığı işlerden söz edilmiştir.

Leon Kriçinski, toplumsal, siyasi, tarihsel ve filolojik araştırmalarına henüz Petersburg Üniversitesi'nde okuduğu yıllarda başlamış, Petersburg'daki soydaşlarını bir araya getirip tek çatı altında birleştiren Tatar Öğrencileri Derneği'ni kurmuştur.

Eserlerinden birçoğunu 'Arslan Bey' imzasıyla yazan L. Kriçinski, Azerbaycan Cumhuriyeti tarihinde ve XX. yüzyılın başlarında Polonya - Azerbaycan - Tatar edebiyatı, kültürü, toplumu ve siyasetinde önemli izler bırakan bir şahsiyet olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan Cumhuriyeti, Polonya Tatarları, Azerbaycan, Polonya ve Tatar ilişkileri.

POLISH TATARS IN THE STATE ADMINISTRATION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (1918-1920). LEON KRICHINSKY

Abstract

The article is devoted to the life, socio-political and scientific activity of Leon Krichinsky (1887-1939), one of the statesmen of the Azerbaijan Republic, as well as studies the origins and history of the Polish Tatars, and the creation of mutual scientific and cultural relations of this small Turkish ethnos with the Turkic World in Eastern Europe.

L. Krichinsky began his social-political activity and historical-philological researches during his studies at the University of Petersburg. There he founded the Tatar students association, which united his compatriots in Petersburg.

L.Krichinsky who wrote several works under the pseudonym of Arslan Bey, left indelible trace in the history of Azerbaijan Republic and Polish-Azerbaijani - Tatar literary-cultural and public-political relations in the early 20th century.

Keywords: Republic of Azerbaijan, Polish Tatars, Azerbaijan, Poland and Tatar relations.

* Prof. Dr.; Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, vilayat.guliyev@yahoo.com

XX əsrdə Polşa tatarlarının yetirdiyi görkəmli şəxsiyyətlərdən Olqerd Kriçinski (1884-1942) ilə bir sırada kiçik qardaşı - hüquqşünas, tarixçi-alim, nəşir-publisist, ədəbi dairələrdə və dövrü mətbuat səhifələrində həm də Arslan bəy təxəllüsü ilə tanınan Leon Nayman Mirzə¹ Kriçinski (1887-1939) də Azərbaycan Cümhuriyyətinin qısa ömürlü tarixində, eləcə də gənc milli dövlətin idarəçilik sistemində müəyyən izlər qoymuşdu.

Qardaşların həyat yolu və taleyi biri-birinə çox bənzəyirdi. Leon da ali təhsilini Peterburq universitetinin hüquq fakültəsində almışdı. Təhsil illərində sıralarında Polşa tatarlarından ibarət 12 tələbəni, o cümlədən 2 tələbə qızı birləşdirən dərnək (Kolo Akademikow Tatarow Polskich) qurmuş və fəaliyyətinə rəhbərlik etmişdi (1, s. 97-98). Dərnəyin qarşısına qoyduğu əsas vəzifələr Polşa tatarlarının tarix və mədəniyyətinin, adət-ənənələrinin öyrənilməsi, təbliği, milli kimliyinin yaşadılması idi. Bu məqsədlə də türk-islam dünyası ilə qarşılıqlı əlaqələr qurulmasına mühüm diqqət yetirilirdi. Onun təşəbbüsü ilə Peterburqda təhsil alan müsəlman tələbələr üçün mətbəx (Kuhni Studenceskiej) qurulmuşdu. (2, s. 160)

Leon Kriçinski təhsilini başa vurub ailəsinin yaşadığı Varşavaya döndükdən sonra Polşa tatarlarının bir sıra tanınmış nümayəndələri ilə birlikdə 1913-cü ildə “Yoxsul müsəlmanlara yardım cəmiyyəti” (Stowarzyszenia Pomocy Biednym Muzulmanom) adlı xeyriyyə qurumunun təsisçiləri sırasında yer almışdı. Cəmiyyət Varşavada fəaliyyət göstərsə də ümumtürk miqyaslı idi. Onun 118 üzvündən 85 nəfərini Volqaboyu, Krım və Qafqaz türklərini təmsil edirdilər. (3, s. 74). Cəmiyyətin sədri Leonun atası, rus ordusunun istifadə olan general-leytenantı Konstantin Kriçinski, xəzinədarı əslən Kazan tatarı Xəlilulla Seceleyev, katibi isə özü idi (3, s. 74)

Yerli tatar uşaqları üçün məktəblər açılması, habelə yoxsul müsəlmanlara yardım göstərilməsi cəmiyyətin təqib etdiyi əsas hədəflər sırasına daxil idi. Adından da göründüyü kimi qurum yalnız Polşa tatarlarına yardım etməklə kifayətlənmir, hər hansı bir səbəb üzündən Varşavaya gəlib çıxan və köməyə ehtiyacı olan hər bir müsəlmana əl tutmağa çalışırdı. Məsələn, arxiv sənədlərində Varşava universitetində təhsil alan qazax Əbilməhzun Kuzukov və azərbaycanlı tələbə Xəlil bəy Sultanovun təhsil xərclərinin cəmiyyət tərəfindən ödənilməsi ilə bağlı məlumata təsadüf olunur (3, s. 75). Birinci Dünya müharibəsi başlandıqdan sonra yaralı müsəlman əsgərlərə yardım göstərilməsi cəmiyyətin fəaliyyətinin başlıca istiqamətinə çevrilmişdi. 1914-cü ildən etibarən Varşavanın müsəlman əhalisi üçün məscid tikilməsi ilə bağlı məsələ də gündəlikdə dayanırdı.

¹ Soyadlarına əlavə etdikləri Nayman Mirzə ünvanı Kriçinski qardaşlarının tatarların Nayman boyuna və zadəgan-knyaz ailəsinə mənsub olduqlarını göstərirdi (V.Q.)

Ali hüquq təhsili almasına baxmayaraq Leon Kriçinski hələ tələbəlik illərindən tarixi-filoloji araşdırmalara ciddi maraq göstərirdi. Tədqiqatçı kimi diqqətini çəkən əsas mövzu isə təbii ki, mənsub olduğu xalqın-Polşa tatarlarının tarixi keçmişi və xristian mühitində formalaşan özünəməxsus mədəniyyəti idi. 1917-ci ildə Petroqradda onun bir neçə illik axtarıqlarının bəhrəsi kimi “Polşa, Litva, Ukrayna və Belorusiya tatarları haqda bibliografik materiallar” adlı məlumat kitabı (4) çap edilmişdi.

Müəllif nəşrə yazdığı müqəddimədə mövzuya müraciətinin səbəblərini belə izah edirdi: “Rusiyada məskunlaşan çoxsaylı müsəlman xalqları arasında Litva tatarları (onlara Polşa tatarları və “lipka” da deyilir) xüsusi maraq doğururlar. Litvanın hüdudsuz qonaqpərvərliyi, insanpərvər Polşanın səxavətli güzəştləri, başqa soya mənsub xalqları necə olursa olsun ruslaşdırmağa can atan mütləqiyyət Rusiyasının amansız sülalə siyasəti heç vaxt Litva tatarlarının daxilindəki islam sivilizasiyası nurunu söndürə bilməmişdi. İman birliyi və müştərək tarixi keçmiş zəminində həmdinlərinə qırılmaz tellərlə bağlanan Qərb müsəlmanları nəsilədən nəsle ümid dolu nəzərlərini daim dirçəlməkdə olan Şərqi yönəltmişdilər. Diqqəti Litva tatarları ilə bağlı mövcud ədəbiyyata cəlb etmək və Rusiyanın qərbindəki bu etnoqrafik müsəlman adası ilə tanışlığı asanlaşdırmaq əsərdə qarşıya qoyulan əsas vəzifədir” (4, s. 7)

Kitabın “Tarix”, “Heraldika”, “Etnoqrafiya”, “Statistika” bölmələrində təxminən son 500 il ərzində adı göstərilən ərazilərdə yaşamış tatarlarla bağlı 239 mətbu araşdırmanın və 11 əlyazmanın adına rast gəlmək mümkündür.

L. Kriçinski 1917-ci il fevral inqilabına qədər Rusiya paytaxtında fəaliyyət göstərən “Polşa, Litva, Ukrayna və Belorusiya Tatarları Cəmiyyəti”nin məsul katibi, inqilabın ilk aylarında isə Petroqradda Müsəlman Klubunun sədri kimi çalışmışdı (5, s. 61) Bu klub Rusiya imperiyasının ziyalı türk-müsəlmanların bir araya gəlmələri və köklü dəyişikliklər dövründə fəal siyasi həyata cəlb edilmələri istiqamətində müəyyən işlər görmüşdü. Leon Kriçinski Petroqradda tatar qvardiya alayının təşkilində də rolu olmuşdu.

1918-ci ilin baharında qardaşı Olqerd və dayısı Aleksandr Axmatoviçlə birlikdə çoxsaylı Polşa tatarları “desantının” tərkibində tarixi vətən saydıqları Krıma gələn Leon iyun-oktyabr aylarında general Masey Sulkeç hökumətində dövlət dəftərxanasının rəisi kimi çalışmış, Krım-tatar parlamentinə - Qurultaya nümayəndə göstərilmişdi. Eyni zamanda Krım arxivlərində tarixi araşdırmalarını davam etdirərək İsmayıl Qasprinski və Numan Çələbicihanın xatirəsinə həsr olunmuş “Ucqarlarda rus siyasəti oçerkləri” ümumi başlığı altında iki cildlik sənədlər və materiallar toplusu hazırlamışdı. Toplular artıq onun Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətində çalışdığı dövrdə “Krım tatarlarına dini təzyiq göstərilməsi məsələsinə dair” (1919) və “Krım

tatarlarının maarif və mədəniyyətinə qarşı mübarizə”(1920) adları altında Bakıda Zəhmətkeş Türk Ziyalıları İttifaqı xətti ilə nəşr olunmuşdu. (3, s. 86)

General Denikinın hərbi müdaxiləsi nəticəsində Sulkeviç hökuməti süquta uğradıqdan sonra Olqerd və Leon Kriçinski qardaşları Azərbaycana üz tutmuşdular. Milli dövlət institutlarını formalaşdıran Cümhuriyyətin yüksək təhsil və təcrübəyə malik, üstəlik də ölkəyə, onun tarixinə və mədəniyyətinə, milli müstəqilliyinə hörmətlə yanaşan belə insanlara ehtiyac böyük idi. Leon Kriçinski Bakıya gələndən az sonra Nazirlər Şurası sədrinin 8 may 1919-cu il tarixli əmri ilə İşlər idarəsinin Dəftərxana rəisi, “Вестник Правительство Азербайджанской Республики» və “Собрание узаконений и распоряжений правительства Азербайджанской Республики” adlı rəsmi nəşrlərin redaktoru təyin olunmuşdu (6, s. 274). Onun bir müddət həm də Nazirlər Şurası yanında Xüsusi şöbənin işinə rəhbərlik etdiyi barədə məlumat mövcuddur.

Bakıda da tarixçi-publisist fəaliyyətini davam etdirən Leon Kriçinski yuxarıda adı çəkilən “Kırım tatarlarına dini təzyiqlər göstərilməsinə dair” toplusunun girişində yazırdı: “Ucqarlardakı rus siyasəti hər yerdə qarşısına yalnız bir məqsəd - “yerli sakinlərin” zorla ruslaşdırılması vəzifəsini qoymuşdu. Bu işin öhdəsindən gəlmək üçün istifadə olunan vasitələr eyni səciyyə daşıyırdı. Ona görə də sadəcə Kırma dair materiallarla tanışlıq həmin siyasətin **tam mənzərəsini** (kursiv mənimdir - V.Q.) açmağa kifayət edər” (7, s. 6). Göründüyü kimi müəllif Kırım tatarlarının faciəli taleyi prizmasından bütün Rusiya müsəlmanlarının vəziyyətini göstərmək istəmişdi. Hətta əvvəl ona elə gəlmişdi ki, türk-müsəlman əhalinin vəziyyəti imperiyanın heç bir yerində Kırımdakından daha bərbad ola bilməz. Lakin Bakıya gələndən, Azərbaycan türklərinin yaxın tarixi keçmişi, onların çarizm dövründə üzləşdikləri siyasi, mədəni və mənəvi təzyiqlərlə tanış olandan sonra fikrini dəyişmişdi.

O, 1919-cu ilin sentyabrında xarici işlər naziri M. Y. Cəfərova müraciət ünvanlayaraq çarizm dövründə Azərbaycanda aparılan müstəmləkə siyasətinə dair sənəd və materialları aşkara çıxarıb nəşr etmək məqsədi ilə xüsusi komissiya yaratmaq təklifini irəli sürmüşdü. Məsələnin vacibliyini nəzərə alan xarici işlər naziri 13 oktyabr 1919-cu il tarixli 59 sayılı əmrə L. Kriçinskiyə sərəncamı altında “Zaqafqaziyanın müsəlman əhalisinə qarşı rus siyasətinə dair” arxiv sənədlərini toplayıb nəşr etmək üçün xüsusi komissiya yaratmışdı (8). Komissiyanın tərkibinə xarici işlər nazirliyi dəftərxanasının vitse-direktoru Konstantin (Kərim) Sulkeviç, Nazirlər Şurası Dəftərxanasının draqomanı (kargüzar), şair Əli Yusif Yusifzadə və daxili işlər nazirinin katibi Məhəmməd Ağayev (sonralar Şərq incəsənəti üzrə mütəxəssis, Miçigan universitetinin professoru və “Ars İslamica” jurnalının nəşri Məhəmməd Ağa-Oğlu) daxil idilər. Əli Yusifin 100 tələbə sırasında Avropaya göndərilməsi ilə əlaqədar 1919-cu ilin dekabr ayında komissiyada onu parlamentin qanunvericilik şöbəsinin müdiri Hüseyn bəy

Mirzəcamalov əvəz etmişdi. (3, s. 88). Qurumun fəaliyyətini xarici işlər nazirliyi maliyyələşdirirdi.

L. Kriçinski və həmkarları təxminən altı ay ərzində dörd hissədən ibarət “Zaqafqaziyada rus siyasətinə dair sənədlər” (“Документы по русской политике в Закавказье”) adlı məcmuə hazırlamışdılar. Toplanmış materiallar əsasında ən azı üç cild çap etmək imkanı vardı. Lakin həmin dövrdə yalnız ilk cildin nəşrini həyata keçirmək mümkün olmuşdu. İkinci cild artıq mətbəyə göndərsə də, yeni bərqərar olan bolşevik hakimiyyəti onun nəşrinə icazə verməmiş, materiallar isə çox güman məhv edilmişdi.

Hökumətin sərəncamına əsasən toplu rəsmi dövlət nəşriyyatında, xarici işlər nazirliyinin vəsaiti hesabına nəşr edilmişdi. Onun nüsxələri parlament sədrinə, fraksiya rəhbərləri və hökumət üzvlərinə, diplomatik korpus nümayəndələrinə, qəzet-jurnal redaksiyalarına paylanmışdı. Komissiya işini Cümhuriyyətin süqutuna qədər davam etdirmişdi (3, s. 89).

Komissiyanın fədakar əməyi nəticəsində Bakı, Gəncə, Şamaxı arxivlərindən 1863-1920-ci illərdə çarizmin Azərbaycan türklərinə qarşı çevrilmiş milli ayrışdırıcılıq və müstəmləkəçilik siyasətini əks etdirən onlarla sənəd aşkara çıxarılaraq ictimailəşdirilmişdi. L. Kriçinski fikrincə bu nəşr bir tərəfdən kütlələrdə milli özünüdərk hissini qüvvətləndirməyə kömək edəcək, o biri tərəfdən isə dövlət səviyyəsində Azərbaycan türklərinə qarşı yürüdülmən antimillə və antibəşəri siyasət haqqındakı gerçəklərin təkəcə ölkənin daxilində deyil, Avropada da yayılmasına təkan verə bilərdi.

Növbəti hədəf daha zəngin materialların toplandığı, onilliklər boyu Qafqaz canişinliyinin mərkəzi olan Tiflis arxivləri idi (8). Lakin bolşevik çevrilişi bu niyyətin həyata keçirilməsinə imkan verməmişdi.

Məcmuədəki sənəd və materiallar çar üsul-idarəsinin müstəmləkəçilik siyasətinin mahiyyətini üzi çıxaran 9 əsas istiqamət üzrə toplanmışdı. Onların sırasına milli hərəkata boğulması, maarif və mədəniyyətə qarşı mübarizə, dinin sıxışdırılması, milli münafişə ocaqlarının kövrüklənməsi, rus əhalinin Azərbaycana köçürülməsi, müstəmləkə asılılığının genişləndirilməsi, hərbi mükəlləfiyyətdən uzaqlaşdırma, iqtisadi siyasətin kütlələrin müflisləşdirilməsi istiqamətində aparılması, inzibati-polis nəzarətinin tətbiqi daxil idi (8).

Bolşevik ideoloqlarının hələ arxivlərə “əl gəzdirməyə”, sərt qadağalar və siyasi senzura tətbiq etməyə imkan tapmadıqları dövrdə, necə deyərlər, isti izlərlə tərtib olunan məcmuə bölgəki rus siyasətinin gerçək mənzərəsini yaradırdı. Adı çəkilən nəşr müəllifin Azərbaycan türklərinə, onların azadlıq və müstəqillik istəyinə hörmətinin təzahürü kimi də diqqətəlayiqdir.

Sənədlər toplusu böyük maraqla qarşılınmışdı. Rəsmi "Azərbaycan" qəzetinin redaksiya məqaləsində (9), Əli Yusifin (10), Əhməd Salikovun (11) resenziyalarında nəşrin tarixi-siyasi və mənəvi əhəmiyyətinə xüsusi diqqət yetirilirdi. Hətta aradan uzun illər keçəndən sonra da mühacir mətbuatı L. Kriçinski və həmkarlarının regiondakı rus müstəmləkə siyasətinin ifşasına həsr olunmuş fəaliyyətini minnətdarlıqla yad edirdi. Bu baxımdan 1932-1934-cü illərdə Ə. Cəfəroğlunun redaktorluğu ilə İstanbulda nəşr olunan "Azərbaycan Yurd Bilgisi"ndəki bir məqalə xüsusən əhəmiyyətli idi. (12, s. 440-443).

Nəşrə müqəddimədə L. Kriçinski bir əsrə yaxın sürən çar hakimiyyəti dövründə Azərbaycan türklərinin üzləşdikləri dözülməz vəziyyəti təsvir edərək yazırdı: "Rus hökuməti müsəlmanların yaşadıkları bütün yerlərdə onların dini hissələrinə toxunurdu. Bakıda, müsəlman qəbiristanlığında Aleksandr Nevski pravoslav kilsəsinin və Aleksandr Nevski ticarət sıralarının inşası müsəlman əhaliyə həqarətdən başqa bir şey deyildi. Yenə burada, məşhur Xan sarayı kompleksinə daxil olan məscid binası və yerli müsəlmanların müqəddəs saydıqları Seyid Mürtəza məqbərəsi gömrükxana idarəsinə çevrilmişdi. Rus xəzinəsi Balaxanıda müsəlman qəbiristanlığı ərazisindən neft mədəni kimi istifadə edirdi. Yerlərdəki rus idarəçilər də xalqın dini və milli hissələrinə tam etinasızlıqla yanaşmaq baxımından mərkəzi hökumətdən nümunə götürürdülər. Misal üçün, inqilabdan (1917-ci il Fevral inqilabı – V.Q.) az əvvəl Bakı dairə məhkəməsinin sədri M.İ.Kudryavtsevin üstündə Quran saxlanan rəhili müqəddəs kitabla birlikdə məhkəmə zalından çıxarmaq barəsində verdiyi göstəriş bəkililərin yaxşı yadındadır" (13, s. 7).

Leon Kriçinski Azərbaycanda yaşadığı bir ildən çox müddət ərzində həm inzibati-idarəçilik, həm də elmi yaradıcılıq sahələrində intensiv çalışmışdı. Lakin milli hökumətin süqutu onu da digər həmkarları kimi başladığı işləri yarıda buraxıb nicat yolu axtarmağa məcbur etmişdi. Cümhuriyyət xadimlərinə qarşı total terrorun genişləndiyi 1920-ci ilin iyununda L.Kriçinski bolşeviklərin əlindən sadəcə xoşbəxt bir təsadüf nəticəsində xilas ola bilmişdi. Həmin ilin aprelində Tiflisdə, Cənubi Qafqaz respublikaları konfransında iştirak edən qardaşı Olqerd çevriliş xəbərini alandan sonra Bakıya dönmədən İstanbula, oradan da Rumıniya üzərindən Polşaya qayıtmışdı. (3, s. 90) Azərbaycan paytaxtında bolşevik girovluğunda qalan Leona isə Litva konsulu, tanınmış yazıçı və diplomat Vinsas Kreve-Mitskyaviçus yardım əli uzatmışdı.

Azərbaycan və Litva respublikaları arasında əldə olunan razılığa əsasən 1919-cu ilin martında Bakıda Litva konsulluğu açılmışdı. Yeni dövləti təmsil etmək isə Bakı real məktəbinin rus dili və ədəbiyyatı müəllimi, milliyyətçə litvalı Kreve-Mitskyaviçusa həvalə olunmuşdu. Məhz onun köməyi sayəsində digər həmvətənləri ilə birlikdə L.Kriçinski də Litva vətəndaşı

pasportu almış, konsulla birlikdə əvvəlcə Moskvaya, oradan isə 1939-cu ilə qədər Polşanın tərkibində olan Vilnoya (Vilnüs – V.Q.) gedə bilmişdi (14).

1921-1932-ci illərdə Vilno dairə məhkəməsində hakim, sonrakı dövrdə isə Zamoşç və Qdinya dairə məhkəmələrinin sədr müavini vəzifələrində çalışmışdı. Hüquqi və ictimai-mədəni sahələrdəki fəaliyyətini yüksək qiymətləndirən Polşa hökuməti 1933-cü ildə L. Kriçinski "Xidmətlərə görə qızıl xaç" (Złoty Krzuz Zaslugi) ordeni ilə təltif etmişdi (15, s. 147)

Polşanın müstəqilliyə qovuşması ölkədəki digər milli azlıqlar kimi tatar icması qarşısında da yeni imkanlar açmışdı. Onlar 1926-cı ildə Vilnoda Polşa Tatarlarının Mədəni-Maarif Cəmiyyəti (Zwiaska Kulturalno-Oswiatowego Tatarow Rzeczpospolitej Polskiej) adlı təşkilat qurmuşdular. Cəmiyyətin iki il sonra keçirilən birinci qurultayında Mərkəzi Şura yaratmaq qərarə alınmışdı. Şuranın sədrliyinə böyük qardaş Olqerd Kriçinski seçilmiş, Leon Kriçinski isə təzə təsis olunan və Polşa tatarlarının intellektual qüvvələrini öz ətrafında birləşdirən "Roçnik Tatarski" ("Tatar salnaməsi") məcmuəsinin redaktorluğunu üzərinə götürmüşdü (16, s. 46; 1, s. 129-137).

Məcmuənin mündəricatı polyak dili ilə bir sırada türkcə və fransızca da çap olunurdu. Özünü "Lehistan türklərinin tarix, hars və hayatına dair ilmi, edebi və ictimai mecmue" kimi təqdim edən "Rocznik Tatarski" – "Tatar Yılı" Leon Kriçinskinin təkə öz xalqı deyil, bütünlükdə türk dünyası qarşısında mühüm xidmətlərindən biri idi və şübhəsiz ümumtürk səciyyəti daşıyırdı.

Əsərlərini Arslan bəy (Leon adının türkcəsi-V.Q.), Leon Kriçinski, Leon Mirzə Naymanski və s. imzalarla çap etdirən baş redaktor otuz ilə yaxın səmərəli elmi-publisist fəaliyyətlə məşğul olmuşdu. Onun tarix, etnoqrafiya, hərbi iş və s. məsələlərə dair çoxsaylı araşdırmaları iki dünya müharibəsi arasında Polşanın "Roçnik Tatarski", "Lyud", "Przegloncl İslamski", "Zücie tatarskie", "Slovo", "Kuryer Vilenski", "Vsxod" kimi qəzet və məcmuələrinin səhifələrində özünə yer almışdı (16, s. 190).

L. Kriçinskinin "Polşa tatarları və müsəlman Şərqi", "Polşa tatarlarının tarixi bibliografiyası", "Vilno məscidinin tarixi", "General Masiey Sulkeviç", "1831-c il üsyanı zamanı Polşa ordusundakı Litva tatarları", "Polşa tatarlarının 1922-1932-ci illərə dair tarixi bibliografiyası", "Qara Mihal"- Aleksandr Sulkeviç. Marşal Pilsudskinin cəsur əsgəri" və başqa araşdırmaları fakt və mənbələrin zənginliyi ilə seçilir. Məhsuldar elmi-ədəbi fəaliyyətinə görə o, 1936-cı ildə Polşa Ədəbiyyat Akademiyasının Gümüş Dəfnə (Srebrny Wawrzyn Akademicki) mükafatına layiq görülmüşdü (15, s. 148).

L. Kriçinski 1930-cu ildən Polşa Şərqsünaslar Cəmiyyətinin, 1932-ci ildən isə Ölkəşünaslıq Assosiasiyasının üzvü idi (17, s. 455). Bu qurumlarda təmsil olunması ona "Rocznik Tatarsky" ətrafına yerli və xarici alimləri, dövrün tanınmış simalarını toplamaq üçün daha geniş imkan açdı.

1930-cu illərin əvvəllərində Mərkəzi Avropada - Polşada fəaliyyət göstərən müsəlman alim və ictimai xadim kimi L. Kriçinski artıq bir sıra islam ölkələrində yaxşı tanınırdı. 1932-ci ildə türk jurnalisti Muharrem Feyzi bəy onu İstanbula dəvət etmişdi. Sonradan Tuqay soyadını götürən Məhərrəm Feyzi bəy əslən Kırmıdan idi. 1918-ci ildə qısa ömürlü Kırım hökumətində çalışmışdı. Türkiyədə turançılıq hərəkatının ünlü simalarından biri kimi "Turan Nəşri-Maarif və Yardım Cəmiyyəti"ni qurmuşdu (18, s. 201). İstanbulda olduğu müddət ərzində Leon Kriçinski yerli və mühacir türk ictimai xadimlərlə görüşmüş, Polşa tatarlarının türk cəməsi ilə əlaqələrinin genişlənməsi ilə bağlı müzakirələr aparmışdı (3, s. 124). Türkiyəyə səfəri mətbuatın və ictimai fikrin diqqətini çəkmişdi. "Cümhuriyyət" qəzetində "Lehistanda Hakimlik yapan bir Türk - Arslan Bey tahkikat icrası İstanbula geldi" başlıqlı tanıtma yazısı və fotosəkli verilmişdi (19). İstanbulun fransız dilli "La Republique" qəzeti də öz səhifələrində eyni xarakterli məlumatlara yer ayırmışdı. (3, s. 125)

1934-cü ildə Mərakeşə səfər edən Leon Kriçinski bu ölkənin elmi-siyasi dairələrində bir sıra görüşlər keçirmişdi. Mərakeş kralı Sidi Mühəmməd bin Oulay Yusif tərəfindən qəbul edilmişdi. Kralla söhbət Avropa müsəlmanlarının vəziyyəti və Polşa ilə islam Şərqi arasında daha sıx əlaqələr yaradılması məsələsinə həsr olunmuşdu. Kralın əmri ilə yüksək dövlət mükafatına - "Alauit taxt-tacı" ordeninə layiq görülmüşdü (16, s. 144). Səfər təəssüratlarını polyak və fransız dillərində qələmə aldığı "Mərakeş günəşi altında" ("Pod slontsem Marokko") adlı kitabında (Vilno, 1934) əks etdirmişdi.

Vilnoda Polşa tatarlarının milli kitabxanası və arxivinin yaradılması L. Kriçinskinin xalqı qarşısında mühüm xidmətlərindən idi (1, s. 145; 17, s. 110). O, soydaşı S. Dzudzuleviçin hazırladığı "Polşadakı tatar ailələrinin herbələri" kitabını tərtib edən komissiyanın rəhbəri (17, s. 120), Polşa Tatarları Mədəni-Maarif Cəmiyyəti Mərkəzi Şurasının üzvü, 1938-ci ildən faşistlər tərəfindən güllələnənə qədər isə sədri olmuş, Varşava Müsəlman qmininə (müsəlmanların çoxluq təşkil etdiyi inzibati-ərazi vahidi-V.Q.) rəhbərlik etmişdi (1, s. 131). 1932-1939-cu illərdə 3 cildini çapa hazırladığı "Roçnik Tatarski" məcmuəsində toplanan materiallar bu gün də Polşa tatarlarının çoxəsrlik tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri, etnoqrafiyası ilə bağlı mötəbər qaynaqlardan biri sayılmaqdadır. Arslan bəy nüfuz və əlaqələri sayəsində dövrün bir çox türkoloq, tarixçi və şərqsünaslarını nəşrin ətrafına toplaya bilmişdi.

L. Kriçinskinin “Polşa tatarları və müsəlman Şərqi” araşdırması polyak-Azərbaycan əlaqələrinə və Azərbaycan Cümhuriyyətinin tarixinə dair faktlarla zəngindir. Məsələn, müəllif həmvətəni, şərqişünas Vladislav Koşçunskiyyə istinadən 1858-ci ildə Bakıdan Varşavaya gələn, 18 il burada yaşayan və bir müddət sonra ədəbi dairələrdə tanınan “Zaqafqaziya tatarı” Mirzə Kazım Məşədi Abdulla oğlundan bəhs edir. Ərəb, fars, türk, alman dillərini bilən, Varşavada isə rus və polyak dillərinə yiyələnən Mirzə Kazım Polşadakı din qardaşları - müsəlman tatarlar üçün polyakca dualar və islamı təənnüm edən dini məzmunlu təsirli şeirlər qələmə almışdı (3, s. 67).

Baş redaktorun yaxından tanıdığı, şəxsi münasibətlər saxladığı Krım və Azərbaycan türkləri təbii ki, “Rocznik Tatarski” məcmuəsinin fəaliyyətində yaxından iştirak edirdilər. Leon Kriçinskinin Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurucu atalarından M. Ə. Rəsulzadə ilə Bakıdan başlanan dostluq münasibətləri sonrakı illərdə Türkiyə və Polşada da davam etmişdi. Arslan bəy Azərbaycanın ən nüfuzlu siyasi partiyasının sədri və Bakıda Polşa tatarlarının yaxın dostu kimi ondan ehtiramla söz açırdı (3, s. 116). “Rocznik Tatarski”nin ilk sayı çapa hazırlananda Məmməd Əmin L. Kriçinskinin xahişi ilə nəşrə xeyir-dua səciyyəli “Əleyküm-salam” (18) adlı səmimi təbrik sözü yazmışdı. Müəllif məqaləsinə belə ad verməsini onun tatar dostunun salam və arzularının əks olunuduğu məktubuna cavab kimi qələmə alınması ilə izah etmişdi:

“Polşa tatarları haqqında bizim tələbələrədən, habelə keçmiş çar Rusiyasının böyük şəhərlərində yaşayan dost-aşnalardan çox eşitmişdim, - deyə Məmməd Əmin yazırdı. - Onlar danışdırdılar ki, islam ümmətinin Polşadakı bu nümayəndələri türk, yaxud tatar, ya da özlərinin dediyi kimi, “müsəlman dilini” əsla anlamadıqları halda, islamla bağlı hər şeyə böyük sevgi ilə yanaşırdılar. Müsəlman bayram və ayinlərinin qeyd edildiyi günlərdə məxsusi bu məqsədlə bir yerə toplaşan türk-tatar tələbələrinin islamın tarixi, adət-ənənələri haqda söhbətlərini acgözlüklə dinləyirdilər. Əgər tələbələrədən biri Polşa tatarlarının anlamadıqları ərəb dilində Quran qiraətinə başlayırdısa, bundan böyük zövq alır və hədsiz diqqətlə qulaq asırdılar” (18, s. 206-207).

Məcmuənin ilk sayında azərbaycanlı siyasi mühacir - Cümhuriyyətin keçmiş ədliyyə naziri Xəlil bəy Xasməmmədovun prometeizm hərəkatının banilərindən biri, Polşa Seyminin deputatı, azərbaycanlı siyasi mühacirlərin yaxın dostu Tadeuş Holovko haqqında xatirələri (19) və Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin Paris sülh konfransında de-fakto tanınması ilə bağlı təntənəli mərasimdə iştirak edən Parlament üzvlərinin toplu fotosu da verilmişdi (20).

L. Kriçinskinin Ə. Topçubaşovla yaxın münasibətləri olmuşdu. XX əsrin əvvəllərində Rusiya müsəlmanlarının şəksiz lideri kimi tanınan Əlimərdan bəyin Polşa tatarları arasında da böyük nüfuzu vardı. Müxtəlif münasibətlərlə azərbaycanlı siyasi xadimdən "Rusiya müsəlmanlarının lideri", "müsəlman qurultaylarının təşkilatçısı", "Polşa tatarlarının dostu" kimi

söz açan müəllif yazırdı: “Əlimərdan bəy Topçubaşova gəldikdə isə o, həyatının son günlərinə qədər Polşa tatarları ilə sıx əlaqə saxlamışdı. 1932-ci ildə “Roçnik Tatarski”nin ilk sayı çapdan çıxanda ondan məktub almışdım. Məktubda nəşrlə bağlı çoxlu tərif və xoş sözlər vardı. Azadlıq uğrunda dönməz mübariz və böyük təcrübəyə malik tanınmış yazıçı-publisist kimi Əlimərdan bəy həm də mənə bir sıra dəyərli məsləhətlər verir, kütlələrlə necə işləmək, onların maraq və diqqətini necə cəlb etmək haqqında fikirlərini bölüşürdü”. (3, s. 72).

Ə. Topçubaşovun Parisdən Varşavaya, tatar həmkarına göndərdiyi və 14 iyul 1932-ci il tarixli məktubda isə deyilirdi: “Sizi həmişə Polşa-Litva tatarları arasındakı dostlarımdan saymışam. Belə dostlar isə istər Peterburq Universitetində təhsil aldığım illərdə (1883-1888), istərsə də rəhbərliyim altında Rusiya müsəlmanlarının Moskva, Peterburq və Nijni-Novqorod qurultaylarının keçirildiyi dövrdə (1905-1917) yetərincə olmuşdu. Artıq aradan müəyyən zaman ötdüyündən təbii ki, onlardan bəzilərinin adlarını unutmuşam, amma bununla belə Murziç, Boqdanovski, Smoliç kimi tatar dostlarımı çox yaxşı xatırlayıram. Sizinlə eyni soyadı daşıyan, ən başlıcası isə güclü qələmə malik olan və müsəlman patriotu kimi şöhrət qazanan həmvətəninizi (memar, mülki mühəndis kimi Peterburq cümə məscidinin tikintisində iştirak etmiş Polşa tatarı C. C. Kriçinski nəzərdə tutulur-V.Q.) yaxşı tanıyırdım. İnanmaq istərdim ki, soydaşlarımız arasında da məni xatırlayanlar az deyillər” (3, s. 72).

Çox güman, ailə ənənələrinin təsiri altında Əlimərdan bəyin böyük oğlu, şərqşünas-alim Ələkbər bəy Topçubaşı da Polşa tatarlarının həyatı, tarix və mədəniyyətləri ilə yaxından maraqlanmağa başlamışdı. 1930-cu ildə Varşavanın “Herald” illiyində onun Litva müsəlmanlarının heraldikasının yaranma səbəbləri ilə bağlı məqaləsi (24; 3, s. 73) dərc olunmuşdu.

Atasının vəfat etdiyi 5 noyabr 1934-cü ildə Parisdən L. Kriçinskiyə göndərdiyi məktubda Əli Əkbər Topçubaşı yazırdı: “Bilirəm ki, atam sizin soydaşlarınız haqqında da fikirləşirdi. Həm də məlumatım sadəcə bununla məhdudlaşmır. Atam ölümündən sonra məndən ötrü müqəddəs olan vəsiyyətlərini qoyub gedib. Burada öz həmvətənlərimlə, habelə Litva və Polşadan olan din qardaşlarımla bağlı məqamlar var...” (3, s. 73).

Bütün bunlar Ə. Topçubaşov ailəsi ilə Kriçinskiyə arasında illər boyu davam edən dostluq və əməkdaşlıq barəsində danışmağa imkan verir. L. Kriçinski “Polşa tatarları və müsəlman Şərqi” əsərində ötən əsrin 30-cu illərində siyasi mühacir kimi Parisdə yaşayan Əlimərdan bəylə mütəmadi məktublaşdığını yazır, müzakirə olunan məsələlərin ciddiliyi baxımından 25 sentyabr 1931-ci il, 28 noyabr 1931-ci il, 14 iyul 1932-ci il tarixli məktubları ayrıca xatırladırdı. (3, s. 73). Lakin onun arxivi faşistlər tərəfindən məhv edildiyindən indi həmin məktubların izinə düşmək mümkün deyildir.

Polşa ordusunun azərbaycanlı zabiti, polkovnik Vəli bəy Yadigarı da tam əsasla L. Kriçinskinin dost və həmfikirləri sırasına daxil etmək olar. Çox güman, baş redaktorun təşəbbüsü və dəvəti ilə o, "Roçnik Tatarski"nin işində də iştirak etmişdi. Məcmuənin ikinci cildində Vəli bəyin "Mustafa Əhmədoviç adına tatar ulan alayı (1919-1921)" məqaləsi dərc olunmuşdu (25). Araşdırmada Polşanın müstəqilliyi uğrunda mübarizədə tatar süvarilərinin iştirakı ilk dəfə fakt və sənədlər, şəxsi müşahidələr əsasında əksini tapmışdı. Vəli bəy məcmuənin IV cildinə də məqalə hazırlamışdı (16, s. 133). Lakin nəşrinin dayanması həmin yazının işıq üzü görməsinə imkan verməmişdi.

Leon Kriçinski həyatının son illərinə qədər Bakıda, xüsusi komissiyada birgə çalışdıqları Məhəmməd Ağayev- Mehmet Ağa-Oğlu ilə əlaqə saxlamışdı. "Rocznik Tatarski"nin birinci cildi çapdan çıxandan sonra artıq ABŞ-da islam incəsənəti üzrə görkəmli mütəxəssis kimi tanınan və "Ars İslamica" adlı sənət dərgisinin baş redaktoru olan Mehmet Ağaoğlu Miçiqandan göndərdiyi 18 dekabr 1934-cü il tarixli məktubla onu təbrik edir, nəşrin türk və müsəlman mədəniyyətinə böyük faydasından söz açırdı (3, s. 119).

L. Kriçinskinin qeydlərində Cümhuriyyət dövründə Bakıdan yaxşı tanıdığı Parlament sədri Həsən bəy Ağayev, baş nazir və xarici işlər naziri Fətəli xan Xoyski (müəllif daşnak terrorçuları tərəfindən öldürülən bu iki siyasi xadimin qətlini bolşeviklərin sifariş verdiyini bildirir – V.Q.) Litva tatarlarına dair tədqiqat əsərinin müəllifi, yazıçı-diplomat Yusif Vəzir, təminat və dini etiqadlar naziri Musa bəy Rəfiyev, Gəncə üsyanının rəhbərlərindən biri, Polşada siyasi mühacir həyatı yaşayan polkovnik Cahangir bəy Kazımbəy və b. haqda da səmimiyyət və minnətdarlıqla söz açır.

Maraqlıdır ki, Kriçinskilər ailəsini Azərbaycanla qohumluq əlaqələri də bağlayırdı. Arslan bəyin əmisi qızı Zina (Zeynəb) Kriçinska Cümhuriyyət dövründə Bakının hərbi komendantı olan və bolşeviklər tərəfindən güllələnən azərbaycanlı general Firudin bəy Vəzirovla ailə qurmuşdu (3, s. 67).

"Polşa tatarları və müsəlman Şərqi" əsərində Cümhuriyyət dövründə polyak-Azərbaycan əlaqələrinin inkişafı, Azərbaycan ordusuna, müxtəlif hökumət strukturlarına polyak hərbciləri və sivil mütəxəssislərin cəlb edilməsi, iki gənc dövlət arasında qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması və s. haqlı olaraq ilk növbədə azərbaycanlıların soy-kök və din qardaşları kimi tanıdıqları Polşa tatarlarına inam və etibarını əlaqələndirilir. (3, s. 88). Çox güman onun və qardaşı Olqerd Kriçinskinin 1920-ci ilin aprelində, bolşevik işğalı ərəfəsində tanınmış polyak diplomatı, sonralar Polşanın ABŞ-da səfiri olmuş Tituş Fillipoviçin başçılığı altında Polşa nümayəndə heyəti Azərbaycana və Gürcüstana səfər etmişdi (26, s. 77)

... Polşanın faşist işğalına uğradığı ilk günlərdə - 1939-cu ilin sentyabrında Leon Kriçinski həbs edilsə də, az sonra sərbəst buraxılmışdı. Faşistlərin cəngindən qurtaran kimi ilk işi zəngin arxiv və kitabxanasının xilasını ilə bağlı təşəbbüslər olmuşdu. Lakin buna imkan tapılmamışdı. Tezliklə yenidən həbs edilmişdi. İkinci həbsdən sonra bir müddət Qdınaya şəhəri yaxınlığındakı Qrabovski hərbi əsir düşərgəsində saxlanmışdı. Həmin ilin payızında (son araşdırmalara görə noyabrın 11-də) əsasən ziyalılardan ibarət 12 min nəfərlə birlikdə Pyasnitsa meşələrində güllələnmişdi (1, s. 146).

Polşa tatarı professor Səlim Xasbiyeviçin rəhbərliyi altında xeyli vaxtdan bəri Qdanskda fəaliyyət göstərən Tatar Mədəniyyət Mərkəzi doğma xalqının tarixinin öyrənilməsi, irsinin yaşadılması üçün mühüm işlər görmüş L. Kriçinskinin adını daşıyır. 2005-ci ildə Polşa Tatarları İttifaqının təşəbbüsü ilə onun 1935-1939 cu illərdə Qdınaya şəhərində yaşadığı Svietoyanski küçəsindəki 44 nömrəli evə xatirə lövhəsi vurulmuşdur.

2016-cı ilin may ayında isə Polşadakı Azərbaycan Səfirliyinin dəstəyi və iştirakı ilə Pomorski voyevodalığının Veyxerova şəhər qəbiristanlığında müvafiq müsəlman və xristian dini ayinlərinin icrası və əsgəri ehtiramla Leon Kriçinskinin məzarüstü abidəsinin açılışı olmuşdur. Abidənin postamentinə polyak dilində aşağıdakı sözlər həkk edilmişdir:

“Leon Nayman Mirzə Kriçinski. Hüquqşünas, yazıçı, səyyah. Krımın və Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizənin fəal iştirakçısı. Polşa tatarlarının mədəni dirçəlişinin banisi. Borcunu yerinə yetirərkən bir tatar, polyak, müsəlman, avropalı, Polşa Respublikasının vətəndaşı kimi vəzifə başında həlak olmuşdur. Pyasnitsa, 10.10.2015” (27).

Polşa tatarlarının sağlam milli düşüncəyə, zəngin bilik və idarəçilik təcrübəsinə malik təmsilçiləri kimi tanınan Olgerd və Leon Kriçinski qardaşları türk dünyasında ilk Cümhuriyyətin çətin və məsuliyyətli dövründə Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqətlə xidmət etmişdilər. Azərbaycandan uzaqda olduqları illərdə isə xalqımıza həqiqi məhəbbəti, onun qədim tarixinə, yüksək mədəniyyətinə və böyük gələcəyinə bəslədikləri inam və etimad hissini bütün həyatları boyu ürəklərində yaşatmışdılar.

Ədəbiyyat

1. Tyskievich J. Z historii tatarow polskich. 1794-1944. Pultusk, 2002
2. Walicka M. Gdynia. Pejzaz sprzed wojny. Gdansk, 1982
3. Leon Najman Mirza Kryczynski. Tatarzy polscy i Wschod muzulmanski. Rocznik Tatarski, t.2, s. 1-130.
4. Библиографические материалы о польских, литовских, украинских и белорусских татарах. Составитель Леон Найман Мирза Кричинский. Петроград, 1917, 87 с.

5. Leon Najman Mirza Kryczynski - lider ruhu społecznego i kulturalnego tatarow polskich. Gdynja-Gdansk, 1988.
6. Адрес-календарь Азербайджанской Республики на 1920 г. Баку, 1920.
7. К истории религиозных притеснений крымских татар. Составитель Леон Найман Мирза Кричинский. Баку, 1919.
8. Həsənov N. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurucularının tarixindən: Aslan bəy Kriçinski və Xüsusi komissiyanın fəaliyyəti. "Respublika" qəzeti, 22 oktyabr 2017-ci il
9. "Азербайджан", 19 ноября 1919 г.
10. "Азербайджан", 17 декабря 1919 г.
11. "Вольный горец", 27 ноября 1919 г.
12. "Azərbaycan Yurt Bilgisi", 1933, № 12
13. Документы по русской политике в Азербайджане. ч.I, Баку, 1920
14. Həmzəyev M. Baltik ölkələrində Azərbaycan mədəni irsinin yayılması yolları. "525-ci qəzet", 13 fevral 2016-cı il.
15. Loza S. Czy wiesz kto to yest? Warszawa, 1938
16. Polski Słownik Biograficzny. Najman Mirza Krycsynski. t. 15, Warszawa, 1970
17. Miskiewicz A. Tatarzy Polscy, Warszawa, 1990
18. Özdoğan G. Turandan Bozkurta. Tek Parti Döneminde Turançılık. İstanbul, 2001.
19. "Cümhuriyet", 14 Temmuz 1932.
20. Halil Bey Has Mamed. Ku pamięci Tadeusza Holowki. "Rocznik Tatarski", 1932, t.I, s. 324-325
21. Rząd Azerbajdzanski z uczestnikami rautu v Ministerstwe Spraw Zagranicznych w Baku z okazji uznanie państwa przez mocarstwa europejskie. "Rocznik Tatarski", 1935, t. II, s. 80
22. Mamed Emin Rasul-Zade. Aleyhim-Selam. "Rocznik Tatarski", 1932, t. I, s. 206-208
23. "İstiqlal", 19 avqust 1932
24. Ali Akbar Tobczybaszy. Przyczynek do heraldyki muslimov litewskich. "Herold", 1930.
25. V.J. (Veli Bey Yedigar). Pulk Tatarski im. Mustafy Achmetowicza. "Rocznik Tatarski", t.I, s. 152-164
26. Gulijew W. Polacy w Demokratycznej Republice Azerbejdzany. Warszawa, 2013.
27. В Польше состоялось открытие памятной доски в честь братьев (?) Кричинских, www.1news.az, 31 мая 2016 г.

Extended Abstract

The article is devoted to the life, socio-political and scientific activity of Leon Krichinsky (1887-1939), one of the statesmen of the Azerbaijan Republic, as well as studies the origins and history of the Polish Tatars, and the creation of mutual scientific and cultural relations of this small Turkish ethnos with the Turkic World in Eastern Europe.

L. Krichinsky began his social-political activity and historical-philological researches during his studies at the University of Petersburg. There he founded the Tatar students association, which united his compatriots in Petersburg. After the February Revolution of 1917, he founded and led a Muslim Club in Petersburg. In the same year he prepared "Bibliographic Materials on Polish, Lithuanian, Ukrainian and

Belarusian Tatars" guide book and got it published in the Russian capital. This work played an important role in conducting large-scale scientific researches on East European Turks.

There references to 239 different published researches and 11 manuscripts about the Tatars living in the abovementioned territories for the last 500 years in the "History", "Heraldic", "Ethnography", "Statistics" chapters of the book.

The charity movement among the Polish Tatars was also related to the Krychinsky family and, primarily to Leon Krichinsky. He was closely engaged in founding "Charity for Poor Muslims" in Warsaw in 1913. The organization which mainly focused on the education of the Tatar children, as well as the study and promotion of the Tatar history, considered necessary to help not only Polish Tatars but all Polish Muslims as well.

In 1918, Leon Krichinsky moved to Crimea with his elder brother Olgierd, where he worked as the head of the secretariat of the short-lived Crimean Republic Government which was established under the leadership of the Polish Tatar, General Maciej Sulkiewicz. At the same time, he collected documents and materials on the colonial policy of Tsarism against the Muslim-Tatar population in the Crimean Peninsula.

Leon Krichinsky, who arrived to Baku with a group of fellowmen after the collapse of the Crimean Republic, was appointed on May 7, 1919 as Head of the State Secretariat of the Azerbaijan Republic, as well as the editor-in-chief of "Bulletin of the Azerbaijani Government" and "Azerbaijan Government laws and decrees Assembly".

Under his supervision, a special commission of the Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan gathered documents and materials on the colonial policy of the Russian Tsarism against Azerbaijani Turks in 1862-1920 in four volumes (only the first volume was published).

After the fall of the Republic of Azerbaijan, L. Krychinsky returned to his historic homeland and became one of the spiritual leaders of his people - the Tatars of Poland. Here he took an active part in the establishment and activity of the Polish Tatar Cultural Society. The National Archives and Library of Polish Tatars were created on his initiative. "Polish Tatars and the Muslim East", "Historical Bibliography of Polish Tatars", "History of Vilno Mosque", "General Maciej Sulkiewicz", "The Lithuanian Tatars in the Polish Army during the 1831 Revolution", "Historical bibliography of Polish Tatars in 1922-1932", "Black Mihal - Alexander Sulkiewicz - Brave Soldier of Marshal Pilsudsky" and other researches of L. Krichinsky are distinguished by richness of facts and sources. In 1936 he was awarded the "Silver Laurel" prize of the Polish Literature Academy (Srebrny Wawrzyn Akademicki) for his outstanding scientific-literary activity.

The "Tatar Year" ("Rocznik Tatarski") collection, whose co-author and publisher was L. Krichinsky, is one of the important sources of the history of Polish Tatars and Turkic World. The prominent figures of the first Azerbaijan Republic and later azerbaijani political emigration such as M. A. Rasulzadeh, Kh. Khasmammadov, V. Yadigar and others enormously contributed in gathering of this collection.

Having visited Istanbul in 1932 on the invitation of Maharram Feyzi Bey, the famous Turkish journalists and one of the prominent figures of the Turan movement, Leon Krichinsky discussed the enhancement of ties between the Polish Tatars and the Turkic society. His visit to Turkey attracted the attention of the press and public. An article titled "Arslan Bey, Turk who ruled Poland came to Istanbul for researches" and photo of him was published in "Cumhuriyet" newspaper.

L.Krichinsky who wrote several works under the pseudonym of Arslan Bey, left indelible trace in the history of Azerbaijan Republic and Polish-Azerbaijani - Tatar literary-cultural and public-political relations in the early 20th century.